

Werkboek

Werkboek bij

Beknopte Latijnse Grammatica

Dr. Paul M. Hensels

Buijten & Schipperheijn *Motief* - Amsterdam

© 2021 Paul M. Hensels
ISBN 978-94-6369-144-4

Omslagontwerp: Buijten & Schipperheijn.
Omslagillustratie: Fragment *Codex Egberti, Trier, folio 13, Geburt Christi*

Behoudens uitzonderingen krachtens de Auteurswet van 1912 mag niets uit deze uitgave worden verveelvoudigd, opgeslagen of openbaar gemaakt, op welke wijze dan ook, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgevers.

Voor het maken van kopieën uit deze uitgave, ook voor zover toegestaan door de Auteurswet, zijn vergoedingen verschuldigd. Voor betaling van vergoedingen en voor toestemming voor het overnemen van gedeelten in bloemlezingen, readers en andere compilatiewerken wende men zich tot de uitgevers, Postbus 22708, 1100 DE Amsterdam.

Woord vooraf

Dit *Werkboek*, dat hoort bij de *Beknopte Latijnse Grammatica*, biedt de mogelijkheid om op een gedegen en toegankelijke manier Latijn te leren. De *inhoudsopgaven* van de lessen vormen daarbij de *leidraad* van de cursus. Het oefenmateriaal is genomen uit de Vulgaat van het Nieuwe Testament en uit de ouchristelijke Latijnse letterkunde. In deze cursus wordt geattendeerd op bijzonderheden van het christelijk Latijn. In de grammatica komen alle onderwerpen die ook voor het klassiek Latijn belangrijk zijn, aan de orde.

Aan het eind van dit boek staan vijftien teksten die onder leiding van een docent gelezen kunnen worden. Omdat ze alle uitvoerig zijn geannoteerd, zullen ook degenen die de cursus helemaal hebben doorgenomen, deze literatuur zelfstandig kunnen vertalen. Zeven teksten komen uit het Nieuwe Testament: uit het Evangelie van Lukas, het Johannesevangelie, Handelingen en de Eerste Brief van Paulus aan de Korinthiërs. De zeven gekozen oudchristelijke teksten zijn ontleend aan martelaarsakten (verslagen van processen tegen christenen), Origenes (uit het Grieks vertaald door Hieronymus), Ambrosius en Augustinus. De laatste tekst is genomen uit de klassieke literatuur, een passage uit een brief van Seneca.

Wie plezier heeft gekregen in Latijn, zal steeds meer ontdekken dat er in onze taal heel veel woorden en uitdrukkingen, direct of indirect, *ontleend* zijn aan het Latijn. Vaak gehoorde en gebruikte woordverbindingen of uitdrukkingen zijn (in willekeurige volgorde): *stante pede*, *Deo volente*, *pro Deo*, *nota bene*, *numerus clausus*, *numerus fixus*, *in memoriam*, *cum suis*, *honoris causa*, *ad interim*, *primus inter pares*, *lector salutem*, *curriculum vitae*, *capita selecta*, *sinecure* (< *sine cura*), *in spe*, *per se*, *ad rem*, *ad hoc*, *mordicus*, *casu quo* (*c.q.*), *qualitate qua* (*q.q.*), *deus ex machina* (klemtoon op de eerste a), *nolens volens*, *et cetera*, om er maar enkele te noemen. We zijn er ons veelal niet van bewust dat woorden als *agenda*, *interbellum*, *P.S.* (*postscriptum*), *senior*, *iunior*, *gratis*, *normaliter* (klemtoon op de a), *rector*, *alias*, *alibi*, *amice* (als aanhef van een brief) en heel veel andere woorden uit het Latijn komen. Door kennis van het Latijn kunnen zulke uitdrukkingen en woorden ook echt begrepen worden.

Afgezien van de hierboven bovengenoemde voorbeelden zijn er in onze taal erg veel woorden die tot het Latijn te *herleiden* zijn, bijv. sandaal (< *sandalium*), kerker (< *carcer*), school (< *schola*), kwestie (< *quaestio*), fractie (< *fractio*), motief (< *motivum*; middeleeuws Latijn); ruïne (< *ruina*), venijn (< *venenum*), steriel (< *sterilis*), fideel (< *fidelis*), confuus (< *confusus*), fervent (< *fervens*), peer (< *pirum*), pruim (< *prunum*), perzik (< *malum Persicum* = ‘Perzische appel’), kers (< *cerasum*), andijvie (< *intibum*), kool (< *caulis*).

Dat het Latijn in voorbije eeuwen in ons land een belangrijke taal was, blijkt natuurlijk ook uit de vele Latijnse opschriften in onze steden op gebouwen en kerken. Enkele voorbeelden daarvan staan achteraan in dit boek.

Vooraf met het oog op degenen die deze cursus voor zelfstudie willen gebruiken, worden onder *Praktische aanwijzingen*, op p. 9-13 van dit *Werkboek*, tips gegeven over het vertalen van zinnen, het gebruik van het woordenboek, de plaats van de klemtoon in het Latijn en staat er – voor wie dat nodig vindt – een korte uiteenzetting over ontleden, over onderwerp en gezegde, lijdend voorwerp, meewerkend voorwerp, voorzetselvoorwerp, naamwoordelijk deel van het gezegde en koppelwerkwoord.

Wie deze cursus heeft doorgenomen, zal ontdekken dat zijn moeite wordt beloond!

Paul Hensels

Inhoud

Woord vooraf	5
Praktische aanwijzingen	9
1. Het vertalen van zinnen	9
2. Uitweiding over ontleden	10
3. Het gebruik van het woordenboek	10
4. De plaats van de klemtoon	11
Deel 1: Oefeningen	15
Deel 2: Vertaling en Analyse van de Vormen in Deel 1	55
Deel 3: Aantekeningen bij de Thema's in Deel 1	67
Index van Bijbelplaatsen en overige bronnen in de Thema's	98
Index bij Extra Thema's	100
Thema's: vertaling van zinnen uit de Thema's die niet ontleend zijn aan de Bijbel	101
Extra Thema's: vertaling van zinnen uit de Extra Thema's die niet ontleend zijn aan de Bijbel	102
Deel 4: Teksten	103
Teksten uit het Nieuwe Testament (1-7)	105
Teksten uit de oudschrijftelijke letterkunde (8-14)	111
Tekst van Seneca (15)	118
Latijnse opschriften	121
Literatuur	123

Praktische aanwijzingen

1. Het vertalen van zinnen

In het Latijn oriënteert men zich niet op de woordvolgorde, maar op de *uitgangen* van de woorden. De woordvolgorde is in principe vrij, al zijn er wel bepaalde patronen aan te wijzen.

Bij het vertalen van Latijnse zinnen moet je eerst op zoek gaan naar het **gezegde** (zie de cursieve woorden in de volgende voorbeeldzinnen). Dat kan een *persoonsvorm* zijn, b.v. ‘discipuli domum *veniunt*’ = ‘de leerlingen *komen* naar huis,’ of een *persoonsvorm* + een *onbepaalde wijs*, b.v. ‘discipulus magistrum *intellegere non potest*’ = ‘de leerling *kan* de leermeester niet *begrijpen*,’ of een *persoonsvorm* + *voltooid deelwoord*, b.v. ‘*laudati sunt*’ = ‘*zij zijn geprezen*.’

NB In het *Vulgaat Latijn* zie je ook vaak *persoonsvorm* + *tegenwoordig deelwoord*, b.v. ‘*erat docens eos*’ = ‘*hij was hen onderrichtend*’ (= *hij onderrichtte hen*); dit is een *semitisme*.

Met de *persoonsvorm* is vaak ook het **onderwerp** van de zin al gegeven, b.v. *monebant* = *zij* vermaanden (de uitgang *-nt* duidt op een derde persoon meervoud). Voor alle andere gevallen geldt: woorden die onderwerp zijn, staan in de eerste naamval, de *nominativus*, b.v. ‘*mater vituperat filium suum*’ = ‘*de moeder berispt haar zoon*.’

NB In de *Vulgaat* moet je niet verbaasd zijn als er een onderwerp staat waar dat strikt genomen niet nodig is, b.v. *vidit* = *hij zag* (klassiek Latijn), maar in de *Vulgaat* kan er b.v. ook staan: *ille vidit*, of *iste vidit*. (Het woord *hij* wordt dan expliciet uitgedrukt; de woorden *ille* en *iste* zijn in dit geval synoniemen.)

- Let op het **naamwoordelijk deel van het gezegde**. Dat staat evenals het onderwerp in de *nominativus*, b.v. ‘*Seneca vir sapiens erat*’ = ‘*Seneca was een wijs man*.’

Daarna zoek je het **lijdend voorwerp**, dus een of meerdere woorden in de vierde naamval, de *accusativus*, b.v. ‘*ne pater filiam suam temere laudet!*’ = ‘*moge de vader zijn dochter niet zomaar/zonder reden prijzen!*’

Wees ook bedacht op een **meewerkend voorwerp**. Dat staat in de derde naamval, de *dativus*, b.v. ‘*donum ei dedit*’ = ‘*hij gaf hem/haar een geschenk (ei = dativus van is of ea)*.’

- Sommige werkwoorden kunnen een lijdend voorwerp én een meewerkend voorwerp bij zich hebben, b.v. *praebere alicui aliquid* = (aan) iemand iets verschaffen. Een aantal werkwoorden gaat niet met een *accusativus*, maar met een *andere naamval*: een *genitivus*, *dativus*, of *ablativus*, b.v. *misereri* + *gen./*(laat Latijn ook:) + *dat.* = medelijden hebben met; *uti* + *abl.* = gebruiken.

- Er zijn werkwoorden die alleen **absoluut** gebruikt worden, b.v. *ire* = gaan; *dormire* = slapen; *cubare* = liggen, etc.; hierbij komt geen lijdend voorwerp of een andere naamval voor.

- Let op werkwoorden die een **voorzetselvoorwerp** bij zich hebben, zoals *bene mereri de* + *abl.* = zich verdienstelijk maken *jegens*; *misereri super* + *acc.* = medelijden hebben *met*, b.v. ‘*et misertus (= miseritus) est super eos*’ = ‘*en hij kreeg medelijden met hen (Mark. 6, 34)*.’

- Wie zich onzeker voelt over de termen *gezegde*, *onderwerp*, *lijdend voorwerp*, *meewerkend voorwerp*, *koppelwerkwoord* en *naamwoordelijk deel van het gezegde*, vindt hierover voldoende informatie in de onderstaande uiteenzetting over ontleden.

- De termen *persoonsuitgang*, *persoonsvorm* en de *functies van de naamvallen* worden in de *Theorie van Les 1* uitgelegd.

2. Uitweiding over ontleden

a) Onderwerp en gezegde

Het *onderwerp* van de zin vindt men door de vraag te stellen: wie of wat doet de handeling? Met handeling wordt de actie bedoeld die het hoofdwerkwoord van de zin tot uitdrukking brengt. De term handeling is een theoretische benaming en kan ook op iets niet-actiefs slaan, zoals 'dromen,' 'liggen' of 'bestaan.' In zinnen als 'hij had een boek willen lezen,' 'zij las een boek,' en 'zij heeft een boek gelezen' drukken de werkwoordsvormen 'lezen,' 'las,' en 'gelezen' de handeling 'lezen' uit. De andere werkwoordsvormen, 'had,' 'willen' en 'heeft' zijn hulpwerkwoorden. Deze vervullen een ondersteunende functie voor het hoofdwerkwoord. De bij elkaar behorende werkwoordsvormen tezamen noemt men het *gezegde*. Het gezegde kan dus uit een of meerdere werkwoordsvormen bestaan. Het gezegde drukt uit wat er over het onderwerp wordt 'gezegd.' (Vandaar de naam.)

Als we bij de voorbeeldzin 'hij had een boek willen lezen' de vraag stellen 'wie had willen lezen?' (wie + gezegde), krijgen we het antwoord: 'hij.' Dit 'hij' is het onderwerp van de zin. Op dezelfde manier vinden we het onderwerp van de zinnen 'zij las een boek' en 'zij heeft een boek gelezen.' Nog een voorbeeld: 'er ligt een papiertje op de grond.' Om het onderwerp van deze zin te vinden stellen we de vraag: 'Wat ligt er?' Het antwoord laat het onderwerp zien: 'een papiertje.' Kijk steeds of de vraag met 'wie' of 'wat' moet beginnen.

b) Lijdend voorwerp

Als je het onderwerp en het gezegde bij elkaar neemt en hierbij weer de vraag stelt 'wie' of 'wat,' vind je het lijdend voorwerp. Voorbeelden: als je uit de zin 'de vrouw groette haar buurman' het onderwerp + gezegde haalt ('de vrouw groette') en aan dit zinsdeel het woord 'wie' vooraf laat gaan, heb je de vraag: 'wie groette de vrouw?' Het antwoord hierop levert het lijdend voorwerp: 'haar buurman.'

Haal je uit de zin 'Jan leest dit boek' het onderwerp + gezegde ('Jan leest') en laat je aan dit zinsdeel 'wat' voorafgaan, dan krijg je de vraag: 'Wat leest Jan?' Antwoord: 'dit boek' (= lijdend voorwerp).

c) Meewerkend voorwerp

Het meewerkend voorwerp duidt aan wie of wat betrokken is bij de handeling. Het wordt uitgedrukt door de voorzetsels 'aan' of 'voor.' Deze worden vaak ook weggelaten. Sommige werkwoorden hebben zowel een lijdend voorwerp als een meewerkend voorwerp bij zich, andere gaan alleen vergezeld van een meewerkend voorwerp. Voorbeelden: 'hij heeft (aan) hem zijn probleem voorgelegd' (zijn probleem: lijdend voorwerp; (aan) hem: meewerkend voorwerp); 'het bedrijf gaf (aan) zijn medewerkers een passende vergoeding' (een passende vergoeding: lijdend voorwerp; (aan) zijn medewerkers: meewerkend voorwerp); 'hij heeft (voor) haar een cadeau gekocht' (een cadeau: lijdend voorwerp; (voor) haar: meewerkend voorwerp).

d) Koppelwerkwoord en naamwoordelijk deel van het gezegde

Er zijn werkwoorden die geen handeling uitdrukken en daarom op zich niets naders over het onderwerp zeggen. Dit geldt vooral voor de werkwoorden 'zijn' en 'worden.' In zinnen als 'Piet is student,' 'Jan wordt leraar' en 'vriendschap is waardevol' zeggen de woorden 'is' en 'wordt' nog niets over het onderwerp. Pas door de toevoeging 'student,' 'leraar' en 'waardevol' komt men iets te weten over de onderwerpen Piet, Jan en vriendschap. Bij de werkwoorden 'zijn' en 'worden' vormt daarom de werkwoordsvorm tezamen met het daarop volgend zelfstandig of bijvoeglijk naamwoord het gezegde.

In de zin 'Piet is student' is 'Piet' het onderwerp en 'is student' het gezegde. Het gezegde bestaat hier dus uit een werkwoordsvorm + een zelfstandig naamwoord. In het derde zinnetje is 'vriendschap' onderwerp en is 'is waardevol' het gezegde. In deze laatste zin bestaat het gezegde dus uit een werkwoordsvorm + een bijvoeglijk naamwoord. In alle drie de zinnetjes bestaat het gezegde uit een werkwoordsvorm van 'zijn' en een naamwoord. Daarom zijn de woorden 'student,' 'leraar' en 'waardevol' in deze voorbeeldzinnen het *naamwoordelijk deel* van het gezegde.

De werkwoorden 'zijn' en 'worden' die het onderwerp *verbinden* met het naamwoordelijk deel van het gezegde worden *koppelwerkwoorden* genoemd. (Andere belangrijke koppelwerkwoorden zijn 'schijnen,' 'lijken' en 'blijken'.) Het *naamwoordelijk deel van het gezegde* staat in het Latijn in de *nominativus*.

NB De werkwoorden 'zijn' en 'worden' kunnen ook hulpwerkwoorden zijn. In dat geval worden ze gevolgd door een voltooid deelwoord (b.v. 'zij wordt geprezen,' of 'dit is er gezegd.')

'Zijn' kan een hoofdwerkwoord zijn met o.m. de betekenissen 'zich bevinden,' of 'bestaan.'

3. Het gebruik van het woordenboek

- Wanneer je een woordenboek raadpleegt, neem dan niet meteen de eerste betekenis, die je tegenkomt, maar loop eerst de (genummerde) hoofdbetekeningen na en
- kijk ook naar aanvullende informatie, zoals laat Latijn, christelijk Latijn, schrijversnamen.
- Let bij zelfstandige en bijvoeglijke naamwoorden op declinatie en geslacht en bij werkwoorden op conjugatie.

4. De plaats van de klemtoon

Wie voor het eerst kennismaat met Latijn en deze methode voor zelfstudie gebruikt, zal zich onzeker voelen over de klemtoon bij het uitspreken van een aantal Latijnse woorden en vormen. Dit zal vooral het geval zijn met werkwoordsvormen in de schema's van LG, hfst. 10. We beginnen daarom met deze categorie. Kijk bij de behandeling van bepaalde tijden en wijzen in het schema hier beneden, wanneer je twijfelt over de plaats van de klemtoon.

Lees LG, 1.4 nog eens over voor de hoofdregels van de klemtoon in het Latijn!

a. Werkwoordsvormen in LG, hoofdstuk 10

- Bij de vormen in onderstaand overzicht ligt het accent op de onderstreepte klinkers. Bij *niet-vermelde vervoegingen en vormen* van hoofdstuk 10 ligt de *klemtoon* op de *voorlaatste lettergreep*. Bij de passieve uitgang *-mini*, ligt de klemtoon één lettergreep vóór *-mini*.

- De volgorde van de - alleen relevante - vervoegingen en vormen is:

1) onvoltooide tijden actief 2) onvoltooide tijden passief 3) voltooide tijden actief 4) p.p.p.

amo, amare

fut. act.	am <u>a</u> bo, am <u>a</u> bis, am <u>a</u> bit, am <u>a</u> bimus, am <u>a</u> bitis, am <u>a</u> bunt
fut. pass.	am <u>a</u> bor, am <u>a</u> beris, am <u>a</u> bitur, am <u>a</u> bimur, am <u>a</u> bimini, am <u>a</u> buntur
perf. act. ind.	am <u>a</u> vi, am <u>a</u> visti am <u>a</u> vit, am <u>a</u> vimus, am <u>a</u> vistis, am <u>a</u> verunt
perf. act. coni.	am <u>a</u> verim, am <u>a</u> veris, am <u>a</u> verit, am <u>a</u> verimus, am <u>a</u> veritis, am <u>a</u> verint
plqpf. act. ind.	am <u>a</u> veram, am <u>a</u> veras, am <u>a</u> verat, am <u>a</u> veramus, am <u>a</u> veratis, am <u>a</u> verant
fut. exact. act.	am <u>a</u> vero, am <u>a</u> veris, am <u>a</u> verit, am <u>a</u> verimus, am <u>a</u> veritis, am <u>a</u> verint

terreo,-terrere

fut. act. en pass.	zoals bij amo, amare
perf. act. ind.	terr <u>u</u> i, terr <u>u</u> isti, terr <u>u</u> it, terr <u>u</u> imus, terr <u>u</u> istis, terr <u>u</u> erunt
perf. act. coni.	terr <u>u</u> erim, terr <u>u</u> eris, terr <u>u</u> erit, terr <u>u</u> erimus, terr <u>u</u> eritis, terr <u>u</u> erint
plqpf. act. ind.	terr <u>u</u> eram, terr <u>u</u> eras, terr <u>u</u> erat, terr <u>u</u> eramus, terr <u>u</u> eratis, terr <u>u</u> erant
fut. exact. act.	terr <u>u</u> ero, terr <u>u</u> eris, etc.; p.p.p. terr <u>u</u> itus

duco, ducere

praes. act. ind.	du <u>c</u> o, du <u>c</u> is, du <u>c</u> it, du <u>c</u> imus, du <u>c</u> itis, du <u>c</u> unt
praes. act. imperat.	duc, (du <u>c</u> ito), du <u>c</u> ite
imperf. act. coni.	du <u>c</u> erem, du <u>c</u> eres, du <u>c</u> eret, du <u>c</u> eremus, du <u>c</u> eritis, du <u>c</u> erent
fut. act.	du <u>c</u> am, du <u>c</u> es, du <u>c</u> et, du <u>c</u> emus, du <u>c</u> etis du <u>c</u> ent
praes. pass. ind.	du <u>c</u> or, du <u>c</u> eris, du <u>c</u> itur, du <u>c</u> imur, du <u>c</u> imini, du <u>c</u> untur
praes. pass. imperat.	du <u>c</u> ere, du <u>c</u> imini
imperf. pass. coni.	du <u>c</u> erer, du <u>c</u> eris, du <u>c</u> eretur, du <u>c</u> eremur, du <u>c</u> erimini, du <u>c</u> erentur
fut. pass.	du <u>c</u> ar, du <u>c</u> eris, du <u>c</u> etur, du <u>c</u> emur, du <u>c</u> emini, du <u>c</u> entur
perf. act. ind.	du <u>x</u> i, du <u>x</u> isti, du <u>x</u> it, du <u>x</u> imus, du <u>x</u> istis, du <u>x</u> erunt
perf. act. coni.	du <u>x</u> erim, du <u>x</u> eris, du <u>x</u> erit, du <u>x</u> erimus, du <u>x</u> eritis, du <u>x</u> erint
plqpf. en fut. ex. act.	zie boven

audio, audire

praes. act. ind.	au <u>d</u> io, au <u>d</u> is, au <u>d</u> it, au <u>d</u> imus, au <u>d</u> itis, au <u>d</u> iant
praes. act. coni.	au <u>d</u> iam au <u>d</u> ias, au <u>d</u> iat, au <u>d</u> iamus, au <u>d</u> iatis, au <u>d</u> iant
fut. act.	au <u>d</u> iam, au <u>d</u> ies au <u>d</u> iet, au <u>d</u> iemus, au <u>d</u> ietis, au <u>d</u> ient
praes. pass. ind.	au <u>d</u> ior, au <u>d</u> iris, au <u>d</u> itur, au <u>d</u> imur, au <u>d</u> imini, au <u>d</u> iuntur
fut. pass.	au <u>d</u> iar, au <u>d</u> ieris, au <u>d</u> ietur, au <u>d</u> iemur, au <u>d</u> iemini, au <u>d</u> ientur
voltooide tijden act.	au <u>d</u> iv-i, etc. zie laudav-i, etc.

accipio, accipere

praes. act. ind.	accipio, accipis, accipit, accipimus, accipitis, accipiunt
praes. act. coni.	accipiam, accipias, accipiat, accipiamus, accipiatis, accipiant
praes. act. imperat.	accipe (accipito), accipite
imperf. act. coni.	acciperem, acciperes, acciperet, acciperemus, acciperetis, acciperent
fut. act.	accipiam, accipies, accipiet, accipiemus, accipietis, accipient
praes. pass. ind.	accipior, acciperis, accipitur, accipimur, accipimini, accipiuntur
praes. pass. coni.	accipiar, accipiaris, accipiatur, accipiamur, accipiimini, accipiantur
praes. pass. imperat.	accipere, accipimini
imperf. pass. coni.	acciperer, accipereris, etc.
fut. pass.	accipiar, acciperis, accipietur, accipiemur, accipiimini, accipientur

deponentia

kijk naar de passieve vormen van de coniugaties hierboven

semi-deponentia

p.p.	gavisus; confisus
------	-------------------

sum, esse

perf. indic.	fui, fuisti, fuit, fuimus, fuistis, fuerunt;
perf. coni..	fuerim, fueris, fuerit, fuerimus, fueritis, fuerint
plqpf. ind.	fueram, fueras, fuerat, fueramus, fueratis, fuerant
fut. exact.	fuiero, fueris, etc.

possum, posse

praes. ind.	possum potes, potest, possumus, potestis, possunt
praes. coni.	possim, possis, possit, possimus, possitis, possint
imperf. ind.	poteram, poteris, poterat, poteramus, poteratis, poterant
fut.	potero, poteris, poterit, poterimus, poteritis, poterunt
perf. ind.	potui, potuisti, potuit, potuimus, potuistis, potuerunt
perf. coni.	potuerim, potueris, potuerit, potuerimus, potueritis, potuerint
plqpf. ind.	potueram, potueras, etc.
fut. exact.	potuero, potueris, etc.

eo, ire

fut.	ibo, ibis, ibit, ibimus, ibitis, ibunt
------	--

fio, fieri

imperf. coni.	fierem, fieres, fieret, fieremus, fieretis, fierent
---------------	---

fero, ferre

praes. act. ind.	fero, fers, fert, ferimus, fertis, ferunt
praes. pass. ind.	feror, ferris, fertur, ferimur, ferimini, feruntur

volo, nolo, malo

praes. ind.	volo, vis, vult, volumus, vultis, volunt
	nolo en malo, zie volo
praes. coni.	let op de vormen: velimus, nolimus, malimus
voltooide tijden	volui, etc., nolui, ect., malui, etc.(zie b.v. monui., etc.)

memini

perf. indic.	memini, meministi, meminit, meminimus, meministis, meminerunt
perf. coni.	meminerim, memineris, meminerit, meminerimus, memineritis, meminerint
plqpf. ind.	memineram, memineras, etc.
fut. exact.	meminero, memineris, etc.

b. De klemtoon bij andere woordsoorten dan het werkwoord

- Waar de klemtoon ligt bij andere woordsoorten dan het werkwoord, is vaak gemakkelijk in een woordenboek te achterhalen. Als je b.v. het woord *virtus* in Pinkster opzoekt, staat er: *virtus, ūtis* (met een streepje boven de u van de genitivus). Daar ligt dus de klemtoon in de verbogen naamvallen. Dus *virtus, virtutis, virtuti*, enz.

- Bij de woorden van de **eerste** en de **tweede declinatie** ligt de klemtoon in de gen. plur. op *-arum* en *-orum*, de voc. van de 2. decl. eindigt op een stomme e: *amicē*.

- Bij de woorden van de **derde declinatie** bij twijfel het woordenboek raadplegen. Drie voorbeelden:

virtus, virtutis, virtuti, virtutem, virtute; virtutes, virtutum, virtutibus, etc.

homo, hominis, homini, hominem, homine; homines, hominum, hominibus, etc.

alacer, alacris, alacri, alacrem, alacri; alacres, alacrium, alacribus, etc.

- Let erop dat in een verbuiging het accent kan verspringen, b.v. *homo, hominis*, maar: dat. plur. *hominibus*: de klemtoon mag niet verder terug, dan de eenvoorlaatste lettergreep!

- Bij zelfstandige naamwoorden en bijvoeglijke naamwoorden ligt de klemtoon nooit op de uitgang *-ibus*, maar één lettergreep daarvoor; bij de voornaamwoorden *quis* en *aliquis* valt de nadruk wel op *-ibus*: *quibus, aliquibus*.

- Eindigt de gen. plur. op *-ium*, dan ligt de klemtoon één lettergreep voor *-ium* (zie *alacer*).

- Voorbeelden van de **vierde** en de **vijfde declinatie**:

fructus, fructus, fructui, fructum, fructu; fructus, fructuum, fructibus, etc.

porticus, porticus, porticui, porticum, porticu; porticus, porticum, porticibus, etc.

dies, diei, diei, diem, die; dies, dierum, diebus, etc.

planities, planitiei, planitiei, planitiem, planitie

- Bij de **bijwoorden** valt de klemtoon niet op de uitgang *-iter*, maar één lettergreep daarvoor: *felix, felic-iter; gravis, grav-iter; normalis, normal-iter*.

- Het woordje **-que** (= en) trekt de klemtoon naar zich toe: *pater materque* = *pater et mater* (vader en moeder); *pater filiusque* = *pater et filius* (vader en zoon); *terra marique* (te land en ter zee; *mare, maris* (n) = zee); *ubi* (= waar), *ubicumque* (= waar ook maar). De klemtoon valt dus één lettergreep vóór *-que*.

- Wanneer **cum achter** een **voornaamwoord** staat, valt de klemtoon één lettergreep daarvoor, b.v. *vobiscum, quibuscum*.

- Veel **voornaamwoorden** hebben een gen. sing. op *-ius*, de klemtoon ligt dan op de i van *-ius*, b.v. *illius*; maar:

- pron. dem. hic: *huius* (gen. sing.), *huic* (dat. sing.)

- pron. rel. qui: *cuius* (gen. sing.), *cui* (dat. sing.)

- Let ook op de gen. sing. van is: *eius* (uitspraak : eejoes)

- Enkele woorden die wat de klemtoon betreft **speciale aandacht** verdienen:

continuo, difficulter, interea, itaque (= dus), *itaque* (= en zo), *machina, mulier* (nom.), *mulieris* (gen.), *postea, quam-ob-rem, quem-ad-modum, quomodo, subito, superbus*.

Deel 1: Oefeningen

Les 1

Inhoud

- subst. van de 1. en 2. decl., LG, 2.1-10
- pron. dem. hic, LG, 7.1-4 (alleen pron. hic; niet ille en iste)
- pron. pers. ego, tu en pron. refl. - sui (sing. + plur.), LG, 7.5
- pron. det. ipse, LG, 7.16-17
- esse en posse: LG, p. 108 en 110 : praes. (ind. + coniunct., inf., imperat.)
imperf. (ind. + coniunct.)
fut. (ind.)

NB Lees in iedere les de paragrafen en pagina's van de inhoudsopgave door, voordat je de vormen en zinnen gaat vertalen. Raadpleeg ook de *afkortingenlijst* in LG (*Beknopte Latijnse Grammatica*), op p. 11-12.

Theorie

Functie/Vertaling van de naamvallen

nom.	= nominativus (1. naamval)	: onderwerp of naamwoordelijk deel van het gezegde
gen.	= genitivus (2. naamval)	: van
dat.	= dativus (3. naamval)	: aan/voor (meewerkend voorwerp)
acc.	= accusativus (4. naamval)	: lijdend voorwerp
abl.	= ablativus (5. naamval)	: met/door*
voc.	= vocativus	: aanspreekvorm

***Bij levende wezens:** met = cum + abl.

door = a(b) + abl. (a vóór medeklinker; ab vóór klinker)

Voorbeelden: met een profeet = cum propheta; door een vrouw = a femina (femina = vrouw); door een vriend = ab amico; maar: met water = aqua; met/door een zwaard = gladio.

Indeling eerste en tweede declinatie

Zelfstandige naamwoorden eindigend op -a worden verbogen als *lingua*.

Bijbelse eigennamen op -as worden verbogen als *Aeneas* (Hand. 9, 33).

Zelfstandige naamwoorden op -us worden verbogen als *amicus*.

Zelfstandige naamwoorden op -um worden verbogen als *donum*.

Zelfstandige naamwoorden op -er worden verbogen als *puer* of *minister*.

Schema's van de pronomina

a) Aanwijzende voornaamwoorden richten zich in *geslacht*, *getal* (= enkelvoud en meervoud) en *naamval* naar het woord waar ze bij horen. Raadpleeg LG, 2.1, 2.6 en 7.1, hic.

Voorbeelden:	huic medico	= voor deze arts	(medicus = arts)
	hanc feminam	= deze vrouw (acc.)	(femina = vrouw)
	haec templa	= deze tempels (nom./acc.)	(templum = tempel)

b) Wanneer de aanwijzende voornaamwoorden *zelfstandig* worden gebruikt, krijgen ze de betekenis van een persoonlijk voornaamwoord. Vergelijk met elkaar:

<i>hunc virum</i>	videt	= hij ziet <i>deze man</i> (videt = hij ziet)
<i>hunc</i>	videt	= hij ziet <i>deze</i> > hij ziet <i>hem</i>
<i>hanc feminam</i>	vocat	= hij roept <i>deze vrouw</i> (vocat = hij roept)
<i>hanc</i>	vocat	= hij roept <i>deze</i> > hij roept <i>haar</i>
<i>hos</i>	vocat	= hij roept <i>dezen</i> > hij roept <i>hen</i>

c) Dit geldt ook voor *ipse* (= zelf), zie LG, p. 48:

vir ipse vocat = *de man zelf* roept
ipsum vocat = hij roept *hem*
ipse videt = hij ziet *zelf* (klassiek Latijn)
hij ziet *zelf*, of: *hij* ziet (laat Latijn)

Persoonsuitgang en persoonsvorm

- Een werkwoordsvorm met een *persoonsuitgang* noemen we een *persoonsvorm*.

- In 'rijtjes' (vervoegingen), waarin zes persoonsvormen voorkomen, zien we in praesens, imperfectum en futurum steeds de volgende persoonsuitgangen:

-o/m	= ik	-mus	= wij
-s	= jij/U/Gij	-tis	= jullie/U/Gij
-t	= hij/zij/het	-nt	= zij

- Uitwerking

persoonsvorm	persoonsuitgang	betekenis	stam: su-/e(s)-
<i>sum</i>	<i>-m</i>	<i>ik</i> ben	
<i>es</i>	<i>-s</i>	<i>jij</i> bent	
<i>est</i>	<i>-t</i>	<i>hij/zij/het</i> is	
<i>sumus</i>	<i>-mus</i>	<i>wij</i> zijn	
<i>estis</i>	<i>-tis</i>	<i>jullie</i> zijn	
<i>sunt</i>	<i>-nt</i>	<i>zij</i> zijn	

Vertaling van de **coniunctivus** (= aanvoegende wijs) in de hoofdzin

coniunctivus praesens

coniunctivus adhortativus ('aansporing')

coniunctivus optativus ('wens')

<i>sim</i> = laat ik zijn	(utinam) <i>sim</i> = moge ik zijn
<i>sis</i> = laat jij zijn	(utinam) <i>sis</i> = moge jij zijn
<i>sit</i> = laat hij zijn	(utinam) <i>sit</i> = moge hij zijn
<i>simus</i> = laten wij zijn	(utinam) <i>simus</i> = mogen wij zijn
<i>sitis</i> = laten jullie zijn	(utinam) <i>sitis</i> = mogen jullie zijn
<i>sint</i> = laten zij zijn	(utinam) <i>sint</i> = mogen zij zijn

coniunctivus imperfectum

coniunctivus irrealis ('niet-werkelijkheid')

coniunctivus optativus

<i>essem</i> = ik zou zijn	<i>utinam essem</i> = mocht ik zijn
<i>esses</i> = jij zou zijn	<i>utinam esses</i> = mocht jij zijn
<i>esset</i> = hij zou zijn	<i>utinam esset</i> = mocht hij zijn
<i>essemus</i> = wij zouden zijn	<i>utinam essemus</i> = mochten wij zijn
<i>essetis</i> = jullie zouden zijn	<i>utinam essetis</i> = mochten jullie zijn
<i>essent</i> = zij zouden zijn	<i>utinam essent</i> = mochten zij zijn

Utinam

a) Het woord *utinam* betekent: och/hopelijk/maar (hoeft niet altijd vertaald te worden):

(utinam) *hic sit* = och, moge hij hier zijn; hopelijk is hij hier (*hic* = hier).

utinam hic essent = och, mochten zij hier zijn; waren zij maar hier.

b) Bij de *coniunctivus optativus* van het praesens is *utinam* niet verplicht; bij de *coniunctivus optativus* van het imperfectum is *utinam* wel verplicht.

(Les 1)

Vervoegingen van esse en posse (achtergrondinformatie)

- a) De werkwoorden *esse* (= zijn) en *posse* (= kunnen) zijn onregelmatige werkwoorden.
b) Het werkwoord *esse* heeft als stammen *su-* en *e(s)-*; achter deze stammen komen de persoonsuitgangen (zie boven).
c) In de indicativus van het imperfectum en in de indicativus van het futurum is de s van de stam veranderd in een r: *er-am* < es-am (= ik was) en *ero* < eso (= ik zal zijn).
(In het Nederlands zien we soms ook verwisseling van s en r, b.v. ‘het vriest’ en ‘het vroor.’)
d) Het werkwoord *posse* wordt precies hetzelfde vervoegd als *esse*. Let hierbij wel op het volgende:

- *posse* is ontstaan uit *pot-esse*. De stam *pot-* betekent ‘bij machte.’ Dus *posse* betekent ‘bij machte zijn’ = kunnen.

- In de vormen waarin er een s volgt op de stam *pot-*, verandert de t van *pot-* in een s.

Uitwerking van de indicativus praesens als voorbeeld:

<i>pot</i> -sum > <i>pos</i> -sum	= ik kan	<i>pot</i> -sumus > <i>pos</i> -sumus	= wij kunnen
<i>pot</i> -es	= jij kunt	<i>pot</i> -estis	= jullie kunnen
<i>pot</i> -est	= hij/zij kan	<i>pot</i> -sunt > <i>pos</i> -sunt	= zij kunnen

- e) De coniunctivus van het imperfectum wordt in het Latijn *altijd* gevormd door achter de infinitivus de persoonsuitgangen te zetten. Dus *esse-m*, etc. en *posse-m*, etc.

Vertaling van de coniunctivus in de bijzin

De vertaling van de coniunctivus in de bijzin wordt meestal veroorzaakt door bepaalde voegwoorden. De coniunctivus wordt dan – in principe – hetzelfde vertaald als de indicativus!

Ontkenningen

- a) De ontkenning bij de *indicativus* is *non*:

adesse* *non possumus* = wij kunnen niet aanwezig zijn.

- b) De ontkenning bij de *coniunctivus adhortativus* en bij de *coniunctivus optativus* is *nē*:

(utinam) *ne hic adsit** = och, moge hij hier niet aanwezig zijn.

- c) De ontkenning bij de *irrealis* is *non*:

vita sine amicitia beata non esset = een leven zonder vriendschap zou niet gelukkig zijn

beata (= gelukkig) hoort bij *vita* (= leven); *sine* + abl. = zonder; *amicitia* = vriendschap

* *ad-esse* (= *ad* + *esse*) = (erbij zijn >) aanwezig zijn. Dit werkwoord gaat volgens *esse*.

Leren

- Woorden van Les 1 in aantekeningendeel met een sterretje, zie Werkboek, p. 69-70. Dit geldt ook voor de volgende lessen.
- Woordbetekenissen van de te leren grammaticavoorbeelden. Dit geldt ook steeds.
- LG: declinatie van *lingua*, *amicus* en *donum*, en:
 - nom. en gen. sing. van *puer*, *minister*, *vir*.
- De persoonsuitgangen: -o/m, -s, -t, -mus, -tis, -nt.
- LG: indic. praes. van *esse* en *posse*. Van de overige ‘vakjes’ alleen de eerste vorm.
- Leer ook de imperativi van *esse* (*es* en *este*) en, uiteraard, de infinitivi *esse* en *posse*.
- Onderwerpen uit de Theorie, waarvan niet expliciet staat aangegeven, dat je ze moet leren, alleen *aandachtig doorlezen en begrijpen*. Het leren van deze onderwerpen komt later.
- Houd steeds de volgende *volgorde* aan bij het *leren*:
 - 1) Leer eerst de *werkwoordsvormen* (het werkwoord/het gezegde vormt, grammaticaal gezien, de *kern* van de zin!).
 - 2) Leer daarna pas de *verbuigingen* van *zelfstandige* en *bijvoeglijke naamwoorden*.
 - 3) Leer tenslotte de *voornaamwoorden*.